

О. Топчієв

доктор географічних наук; професор

10

В. Яворська

доктор географічних наук; професор
декан геологогеографічного факультету
yavorskaya@onu.edu.ua

О. Григор'єв

кандидат політичних наук,
alex@onu.edu.ua
проректор з навчальної діяльності
та соціально-економічного розвитку
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ОСНОВ ГЕОГРАФІЇ У КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Чи не найдавніша серед наук географія протягом своєї більш ніж двотисячолітньої історії пережила чимало змін і різноманітних трансформацій. У різні часи географи обслуговували різні запити й потреби суспільства, що постійно змінювались, більшою чи меншою коригувались новими загальнонауковими підходами і концепціями, змінювали і розвивали свою теорію та методологію, методичні засоби та інструментарій дослідження. Наукознавці говорять про закономірну зміну загально- і конкретно-наукових підходів і методологій, про розроблення все нових напрямків пізнання, наукових концепцій і парадигм.

Географія – одна з небагатьох наук, яка своєю предметною областю охоплює і природу, і суспільство, користується законами розвитку природними і соціальними (суспільними). Традиційний поділ наук на природничі і суспільні, принципова різноякісність законів природних і суспільних є однією з ключових проблем сучасної загальнонаукової методології. Мислителі констатують, що між традиційною гуманітарною культурою та науковою культурою, що сформувалася переважно на основі природознавства і техніки, поглиблюється істотний розрив, який називають навіть – прірвою. Представники гуманітарних наук мало обізнані з науковою моделлю фізичного світу, вони не сприймають спрощень, ідеалізацій, формалізацій, за допомогою яких природничники вибудовують свої теорії. В свою чергу, представники природничих наук не обізнані з соціогуманітарними цінностями і критеріями, не сприймають концепцій і теорій соціального розвитку, оскільки суспільствознавці не користуються методами точних наук. Така поляризація культури і знання завдає шкоди

загальному поступу людства та розвитку самої науки. Вона протистоїть об'єктивній цілісності матеріального світу, єдності буття та законів його розвитку. В наш час різко посилились інтегративні тенденції в науці. Загальнонаукові та міждисциплінарні концепції й підходи набувають дедалі більшого поширення. Нині говорять вже про формування єдиної науки про життя – природу – людину – суспільство. Методи природничих і гуманітарних наук різняться тим, що перші націлені на пошук загальних законів та їх відповідності експериментам (практиці), другі мають справу зі світом людських цінностей, з уподобаннями окремих індивідів і соціумів. У природознавстві теорія істинна, якщо вона підтверджена практикою і фактами, у суспільствознавстві цінності та соціальні теорії істинні, якщо вони ефективні, якщо вони дають соціальний ефект. Зрозуміло, що соціальні цінності завжди суб'єктивні і до того ж дуже непостійні. Можна сподіватись, що філософія зможе врешті решт довести і глибинну об'єктивність будь-яких суб'єктивних соціальних критеріїв, але у біжучій практиці суспільство орієнтоване на задоволення власних потреб та інтересів. Згадаймо як приклад численні заклики і філософів, і екологів, і релігійних діячів осмислити згубність споживчого суспільства та відійти від його ідеалів і свідомо обмежити людські потреби. Географи досліджують взаємодію суспільства і природи, оперують природно-господарськими та соціоприродними комплексами, системами і повинні у той чи інший спосіб поєднувати і синтезувати закони і закономірності функціонування природи і суспільства та відповідні різноякісні критерії щодо їх істинності. Майже вся історія науки пронизана пошуками відмінності та різноякісності природи і суспільства, обґрунтуванням певної несумісності законів їх розвитку. Прийшов час нового осмислення такого – протистояння методами загальнонаукового синтезу, обґрунтування на нових методологічних засадах єдності й цілісності природного середовища й людини з усіма сферами її життєдіяльності. І географія, яка своєю предметною областю охоплює природу – населення – господарську і духовну життєдіяльність населення, чи не найближче порівняно з іншими науками стоїть до методологічного розв'язання цих проблем. Географія повинна повною мірою враховувати сучасні трансформації загальнонаукової методології щодо розмежування та нерозривної єдності суспільства і природи. Згадаймо принагідно патову методологічну ситуацію у вітчизняній географії у 1960 – 1970-х роках, коли методологічні постулати щодо різноякісності та неспівставності законів розвитку природи і суспільства жорстко розмежували цілісну географічну

науку на дві географії – фізичну та економічну, з яких перша була віднесена до наук природничих, а друга до суспільних, і фактично загальмували на тривалий час розвиток комплексних географічних досліджень та загальногеографічної теорії. Спостерігається певна трансформація взаємин онтології – вчення про буття, та гносеології (епістемології) – вчення про пізнання. Сучасна теорія пізнання включає у будь яку теоретичну ситуацію і саму людину, яка відкриває для себе і описує навколишній світ. Такий підхід наголошує, що наука – людський витвір, який не існує поза суспільним буттям, що людство шукає – об’єктивну істину у контексті своїх інтересів і потреб. Е. Гуссерль та його учень М. Хайдеггер у структурі пізнання встановили дві під структури: когітум (когітація) – те, на що спрямована свідомість суб’єкта, та інтенум (інтенція) – сам процес осмислення когітума. З певним спрощенням, когітація означає процес визначення об’єкта дослідження, а інтенція – встановлення предметних аспектів вивчення об’єкту. Інтенціональність, за Гуссерлем, – це інтерпретація, трактування, розуміння, а істина являє собою інтенціональне прояснення. І ще одна важлива обставина: інтенція – це включення у процес пізнання самого дослідника, його життєвого досвіду, його знань, його дослідницьких можливостей. Концепція інтенціональності має загальнонауковий статус: не існує – чистої об’єктивної істини поза осмисленням, поза його світоглядом, поза соціальним статусом самої науки. Особливу роль інтенція повинна відігравати у географічній науці, оскільки географи включають людину і соціуми до об’єкту своїх досліджень, розглядають населення як один з компонентів ландшафтної оболонки землі, притому компонент активний, здатний до самооцінки і управлінських рішень. Інтенціональність повинна стати провідним методологічним принципом сучасної географії.

Головним технологічним проривом географічної науки наприкінці ХХ ст. стала інформаційна парадигма. Розроблення й масове поширення геоінформаційних технологій, електронного картографування, створення геоінформаційних баз даних і різноманітних ГІС – геоінформаційних систем має непересічне значення не лише для географії чи всієї науки, але й для цивілізаційного поступу людства в цілому. Світ увійшов у так звану інформаційну цивілізацію. Якщо епоха Великих географічних відкриттів була першим злетом географії, що справив колосальний вплив на геополітичний і гео економічний світовий розвиток, то масове поширення геоінформаційних технологій, що має глобальне цивілізаційне значення, позначило другу вершину географічної, науки її перехід на якісно вищій

рівень. І чільне завдання сучасної географії закріпити цей феноменальний здобуток глибокою теоретичною, методологічною та методичною розробкою геоінформаційної парадигми. Таким чином, теоретико-методологічне та технологічне зростання географічної науки висуває на передній план замість традиційних землеписів та землезнань нову предметну область – геопланування, а практичні запити людства як актуальне й пріоритетне завдання покладають на географів планування територій на всіх рівнях організації життєдіяльності суспільства – від міжнародного й національного до регіонального й локального. Зауважимо, що географи мають певний досвід таких розробок у вигляді проектних схем районних паніровок (планувань). Протягом 1930 – 1980-х років вітчизняні географи й містобудівники розробляли планувальні схеми для приміських зон великих міст, міських агломерацій, промислових густозаселених районів, курортних зон. Особливість таких планувальних розробок полягала у відносно невеликих просторових розмірах та переважно крупних географічних масштабах досліджень. Прийшов час поширити планування територій на регіони, країни і навіть континенти, використовуючи для цього середні і дрібні масштаби проектних розробок і деталізуючи їх у разі потреби крупномасштабними – ключовими ділянками».

Список використаних джерел: 1. Геттнер А. География, ее история, сущность и методы / Пер. с нем. под. ред. Н. Баранского. – М.: Госиздат, 1930. – 416 с. 2. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? – Львів: Світ, 1994. – 608 с. 3. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 4. Шаблій О.І. Транспорт як підсистема виробничої інфраструктури // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 1976.– Вип. 10. – С. 75–79. 6. Шаблій О.І. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії. – Львів; Мюнхен, 1993. – 220 с.